

Napszelidítés: *Energiatermelés Szabályozott Magfúzióval?*

Zoletnik Sándor

KFKI-Részecske- és Magfizikai Kutatóintézet
Magyar Euratom Fúziós Szövetség
zoletnik@rmki.kfki.hu

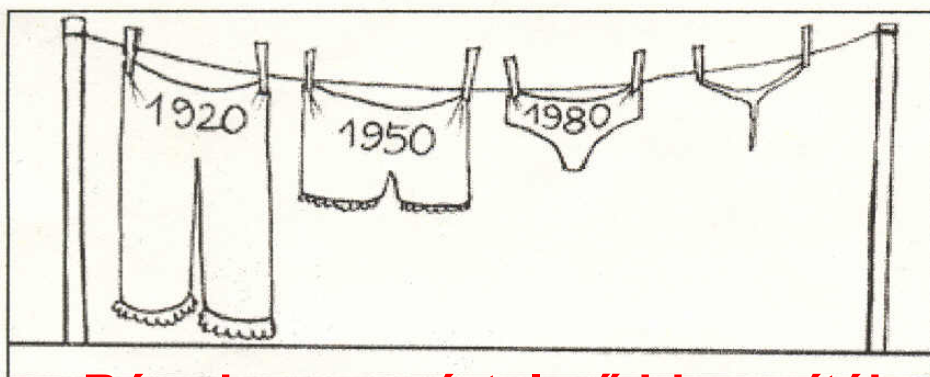
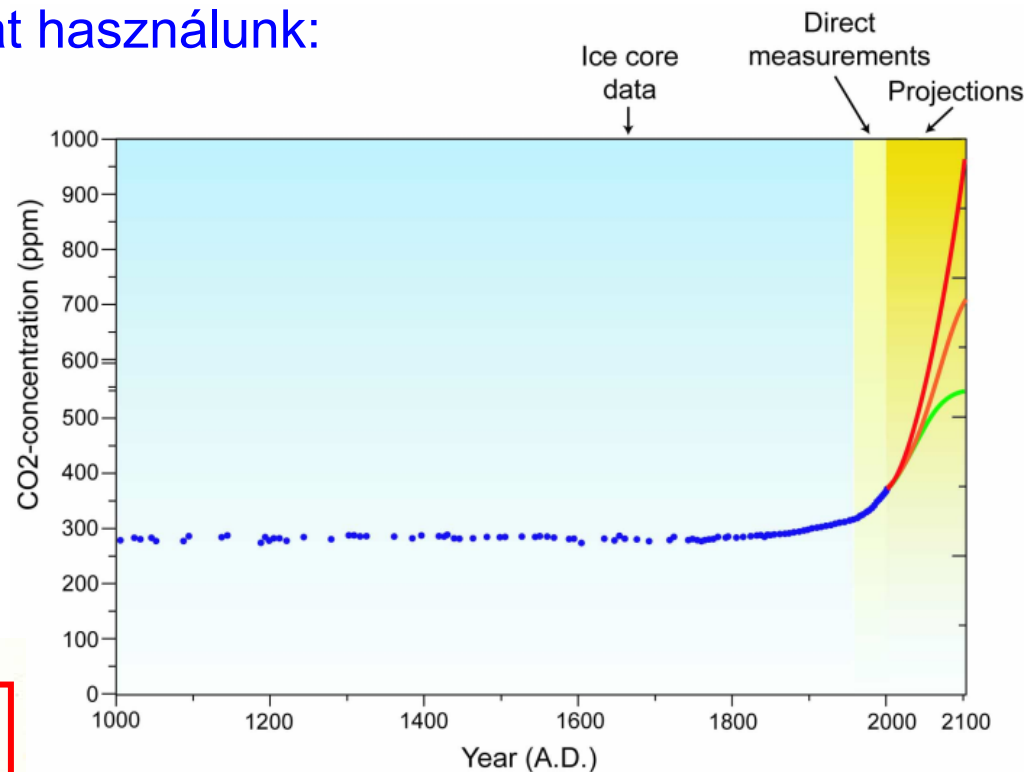
KFKI-RMKI

Magyar Euratom
Fúziós Szövetség

Ma dominánsan fosszilis energiaforrásokat használunk:

- Források végesek
- Globális energiafelhasználás növekszik
  - > árak emelkednek
- CO₂ kibocsátás:
  - koncentráció kétségtelenül növekszik
- Globális felmelegedés?

Bár nincs egyértelmű bizonyíték, egyre több jel utal arra, hogy a globális felmelegedést az emberi tevékenység okozza.

CO₂ mentes új energiaforrások:

• Napenergia:

Magyarországon legalább 1000 km² terület kellene (csak villamosenergiához):

1000 km²=10⁹ m² -> **100 m²/fő**

- Beépített környezetben nem elég a hely
- Költség magas:

Nem valószínű, hogy olcsóbb lesz mint: 10000 Ft/m²

100m² -> 1 mioFt/fő 10 év élettartam -> 10x3000 kWh/fő

-> 30 Ft/kWh (átmeneti tárolás, fenntartás, földbérlet, ...stb nélkül)

• Szélenergia:

1MW csúcsteljesítmény, 10% kihasználtság 10⁶ kWh/év

-> **1 szélkerék/300 fő**

- Magyarországon nincs elég szél
- Nincs elég hely
- Hogyan tároljuk az energiát?

• Bioenergia:

Nagyságrendekkel kisebb határfok mint a direkt napenergia

-> **nagyságrendekkel nagyobb terület**

További alapvető stratégiai problémák a megújuló energiaforrásokkal:

- Időben és térben egyenetlen:

Magyarországon Balatonnyi víztároló kellene csak a napi ingadozások kiegyenlítésére.

1 m³ víz 100 m magasra: 10⁶J   1 lakos évi energiafogyasztása: 3x10⁶Wh=10¹⁰J, napi 3x10⁷J

Ha csak 10%-ot tárolni kell, akkor naponta 3 m³/fő vizet kell 100m magasra pumpálni.

Balaton: 70x3 km, 2x10⁸m² → 4 10⁸ m³

- Az embertől független források
- Éppen akkor esnek ki ha megváltozik a környezet
(éghajlatváltozás, vulkánkitörés, ...)

Nem valószínű, hogy a megújuló források valaha is pár 10%-nál többel járuljanak hozzá az energiaszükséglet fedezéséhez

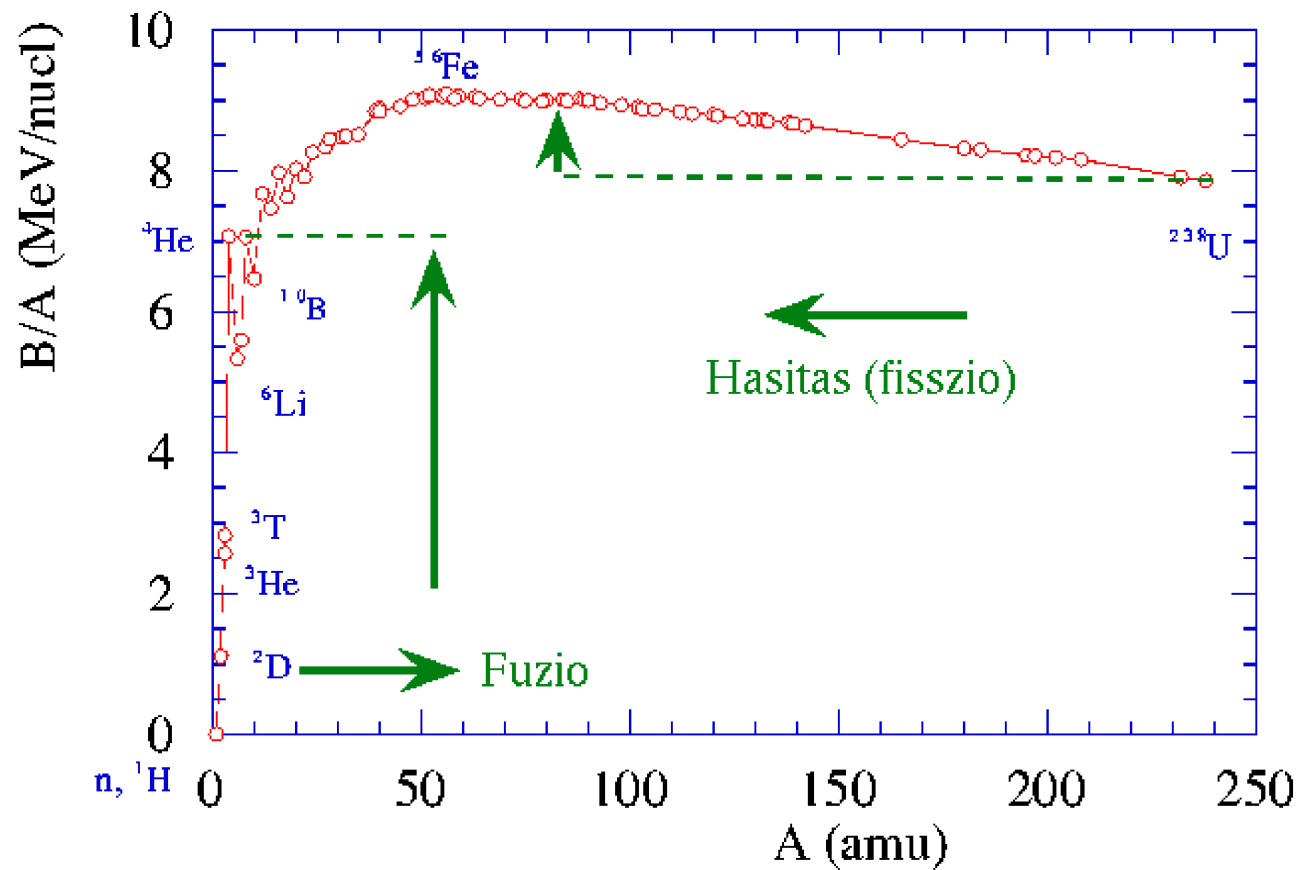
Az összes *nem-megújuló* forrás valamilyen anyagot alakít át más anyaggá:

- Kémiai átalakulás (atomhég): <1 eV/atom -> 100-1000 kg/fő/év
- Nukleáris átalakulás (atommag): > 1 MeV/atom -> 1g/fő/év

A kémiai átalakuláson alapuló energiatermelési sémák mindenképpen óriási anyagmennyiséget igényelnek:

- Források végesek
- Óriási hulladékmennyiség

Hosszú távlatban mindenképpen meghatározó kell, hogy legyen a nukleáris energetika

Atommagok egy nukleonra eső kötési energiája

Az atommagok kötési energiája a vas környékén a legnagyobb.

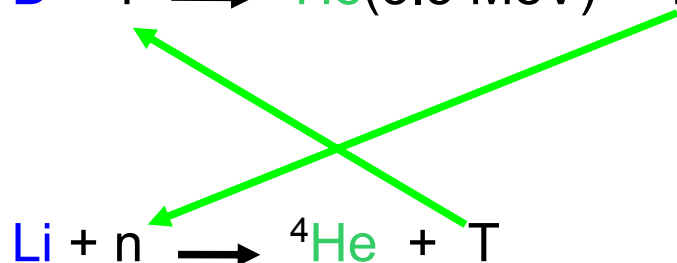
Erősebb kötést lehet elérni:

- Nagyobb magok hasításával (fisszió)
- Kisebb magok egyesítésével (fúzió)

A kiinduló magok és a végtermék magok kötési energiájának különbségét hasznosítjuk.

A kezdetek: hidrogénbomba, atomerőmű → **fúziós erőmű?**

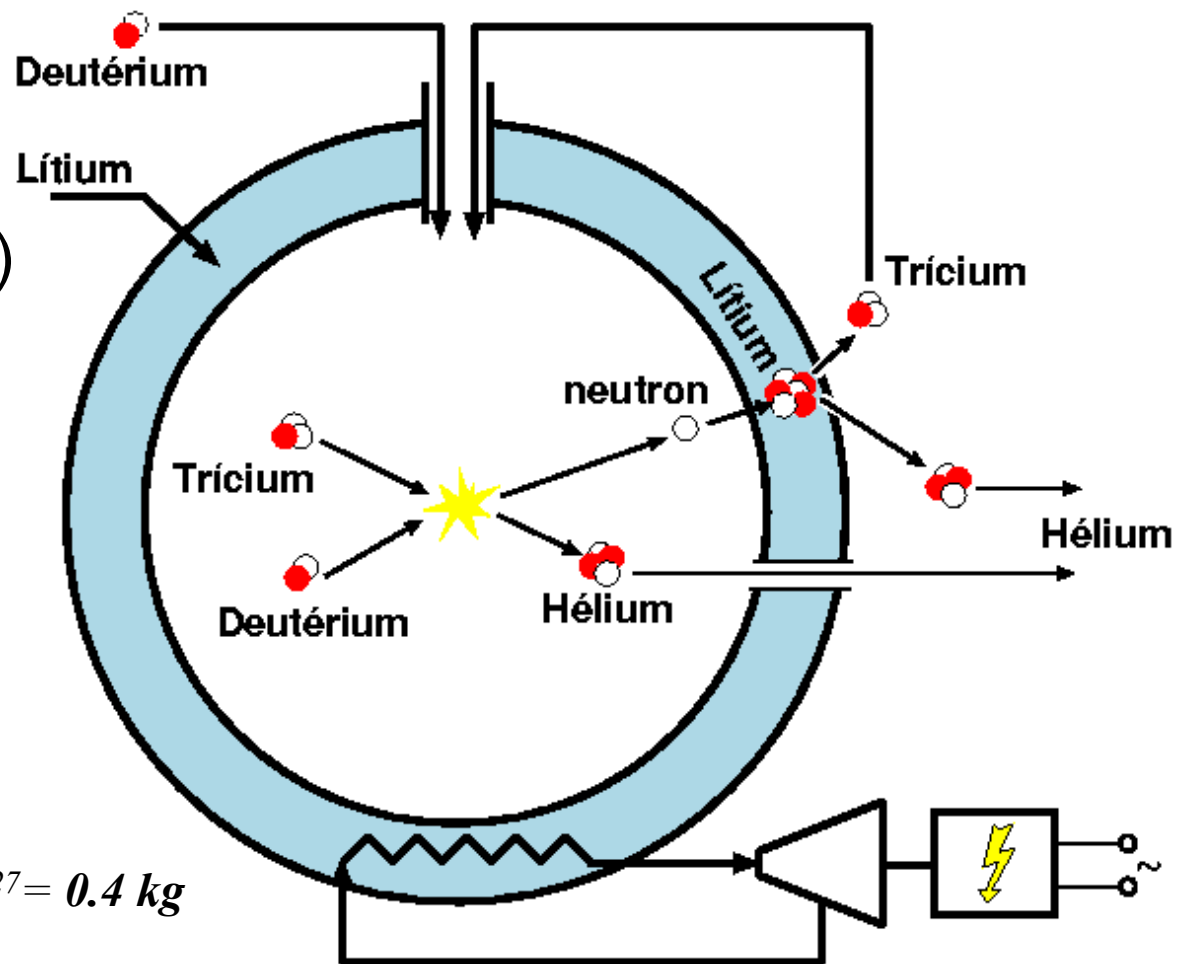
A reakciók:

Napi anyagszükséglet 1 GW-os erőműre:

$$(1\text{GW} \times 1 \text{ nap} / 17 \text{ MeV}) \times 8 m_p =$$

$$10^9 \times 3600 \times 24 / (1.7 \cdot 10^7 \times 1.6 \cdot 10^{-19}) \times 8 \times 1.6 \cdot 10^{-27} = 0.4 \text{ kg}$$

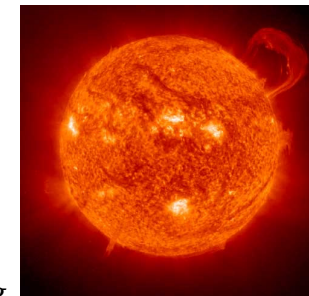
- Nincsenek radioaktív végtermékek
- Kiindulási anyagok korlátlanul és egyenletesen elosztva állnak rendelkezésre

Az atommagok taszítják egymást

→ csak gyorsan mozgó magokkal lehet fúziós reakciót létrehozni:

- Gyorsító: a megreakciókat kiválóan lehet vizsgálni
- Termikus mozgás: 100 millió °C

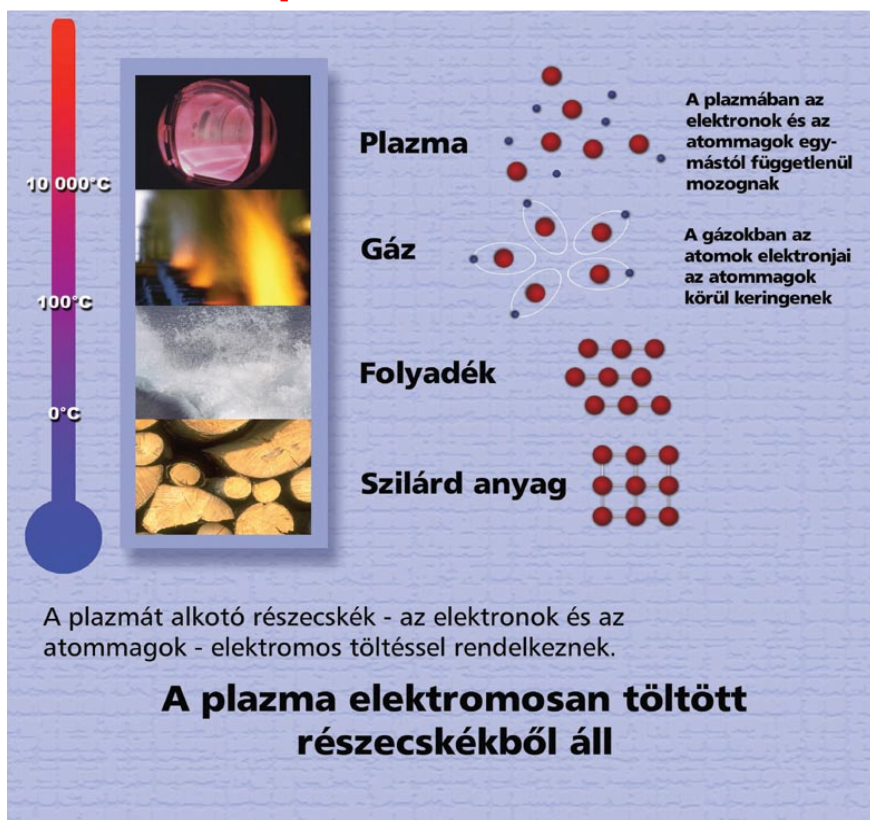

A Nap hatalmas térfogatában
10 millió C hőmérséklet is elég

100 millió °C-on az atomok mozgási energiája sokkal nagyobb mint az elektronok kötési energiája

→ az elektronok leszakadnak az atommagokról

→ **plazma**

Plazma A plazmában az elektronok és az atommagok egymástól függetlenül mozognak

Gáz A gázokban az atomok elektronjai az atommagok körül keringenek

Folyadék

Szilárd anyag

A plazmát alkotó részecskék - az elektronok és az atommagok - elektromos töltéssel rendelkeznek.

A plazma elektromosan töltött részecskékből áll

Plazma - az ismeretlen ismerős

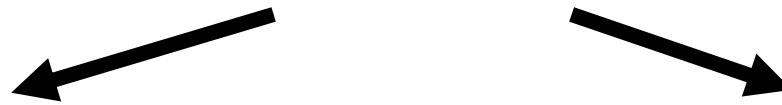
A plazmaállapot a természetben rendkívül elterjedt.
A világegyetem anyagának több mint 99 százaléka plazma!

Itt a Földön is számtalan helyen találkozhatunk plazmával.
Sokszor talán nem is sejtjük, hogy mennyi, a hétköznapiokból jól ismert dolognak van köze a plazmához.

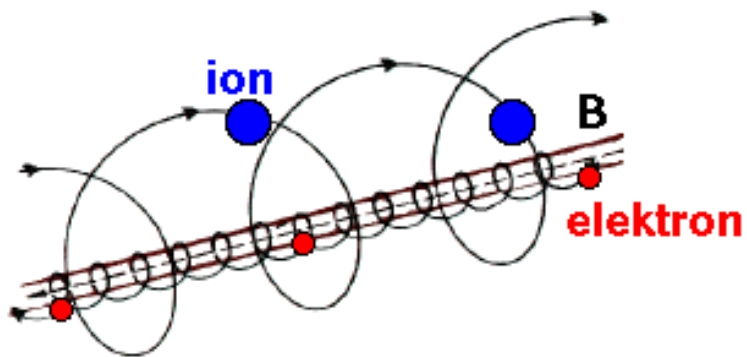

Lawson kritérium: $n\tau_E > 10^{20} \text{ m}^{-3}\text{s}$

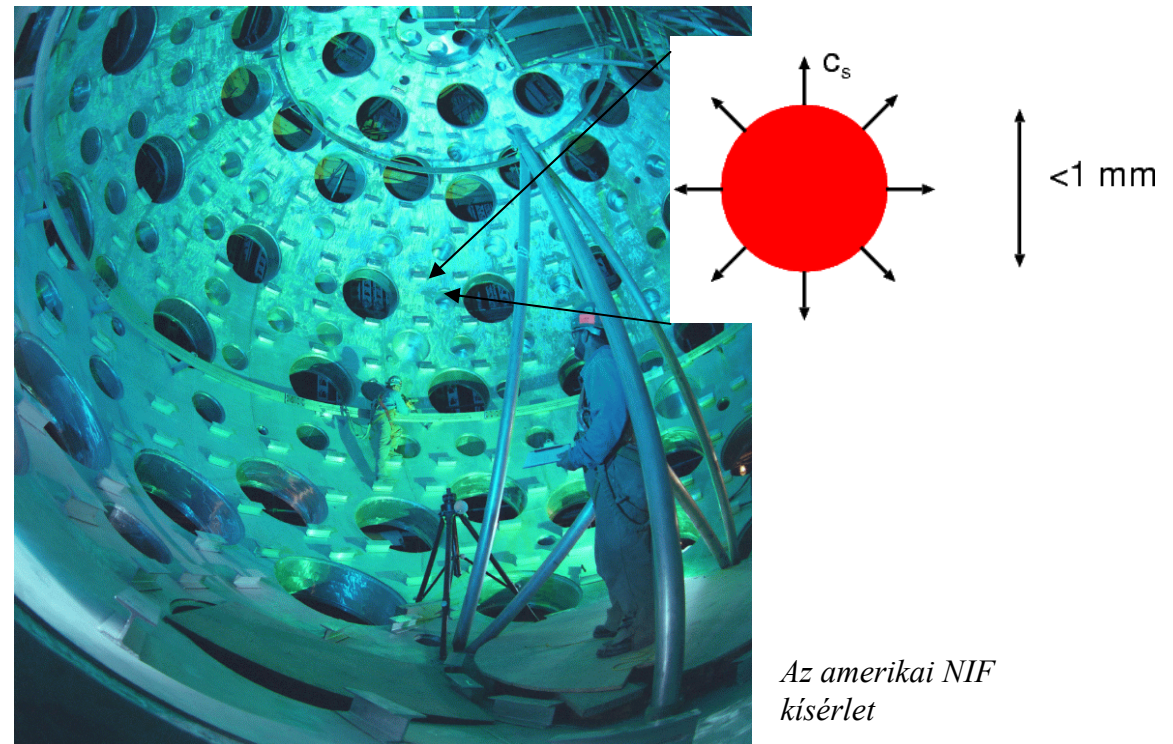
Mágneses plazmaösszetartás:

- Larmor mozgás a tér mentén
- Diffúzió az ütközések miatt a térre merőlegesen.

Tehetlenségi összetartás:

$\tau_E = r/c_s$, kompresszió kell

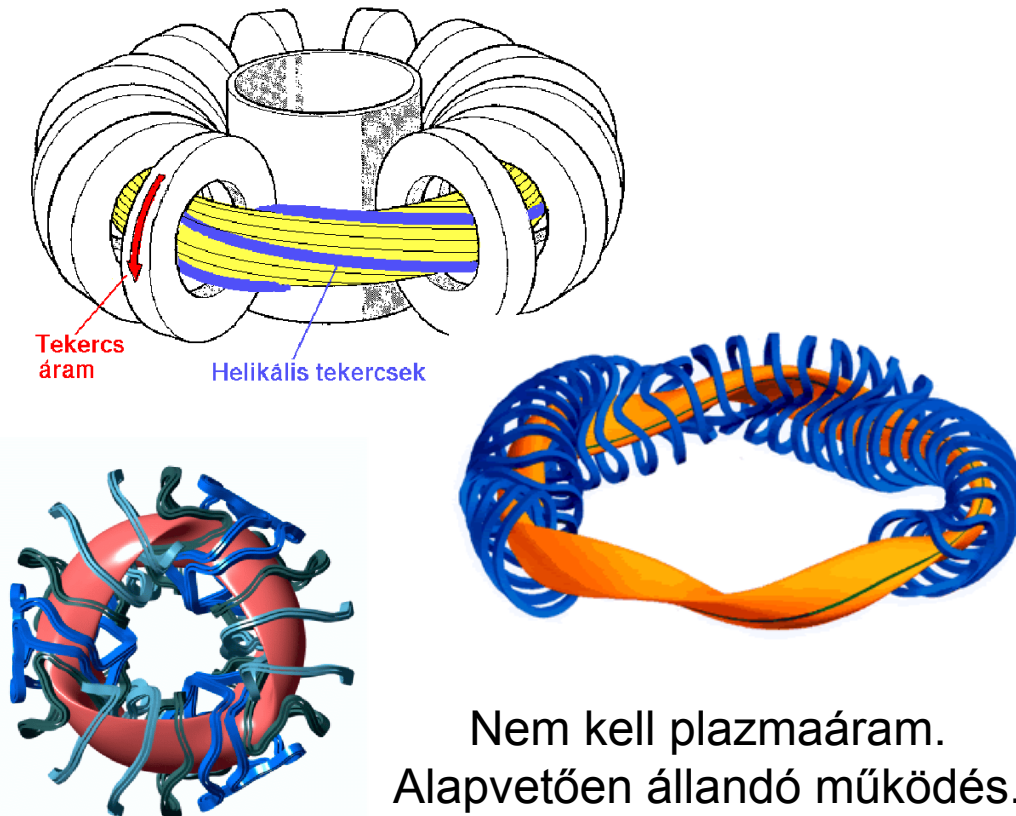

A mágneses erővonalak zárásával tórusz alakú berendezéseket kapunk. A tér görbülete miatt a részecskék mozgása kissé letér az erővonalakról: helikálisan felcsavart erővonalak kellene.

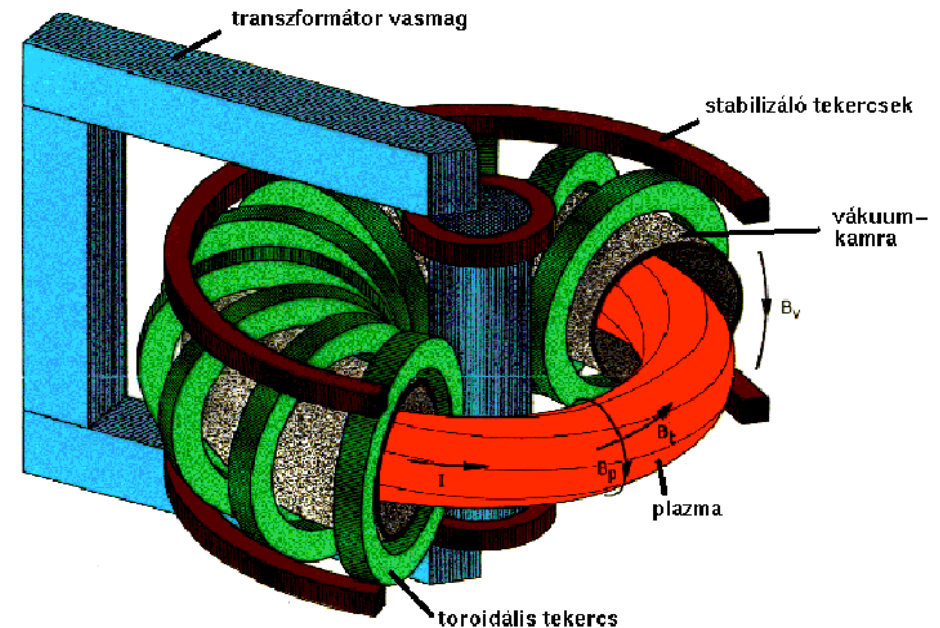
Az összes mai berendezés helikális mágneses teret használ.

Helikális tér külső tekercsekkel,
v. geometriával: **Sztellarátor**

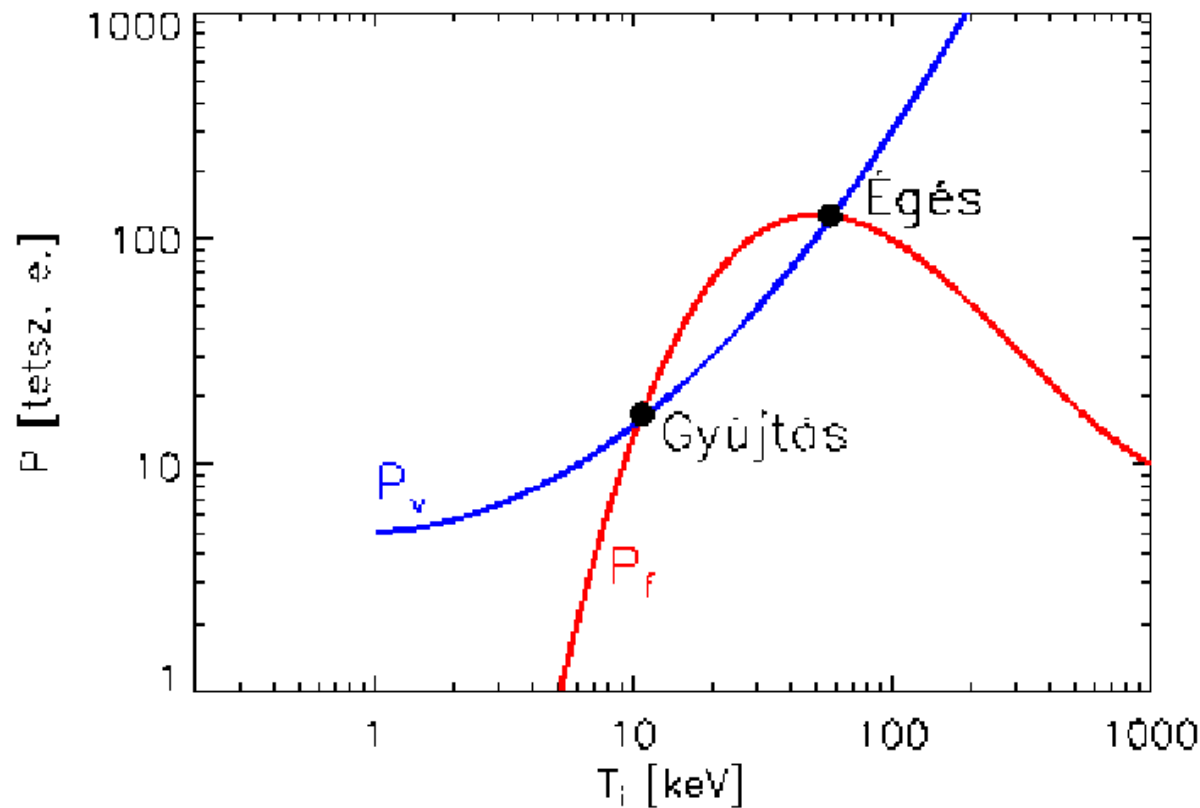

Nem kell plazmaáram.
Alapvetően állandó működés.
Bonyolult geometria

Helikális tér plazmaárammal:
Tokamak

A plazmaáram szükséges a
mágneses konfigurációhoz.
Egyszerű geometria

A fúzióban keletkező He atommagokat a mágneses tér csapdába ejti és fűtik a plazmát:

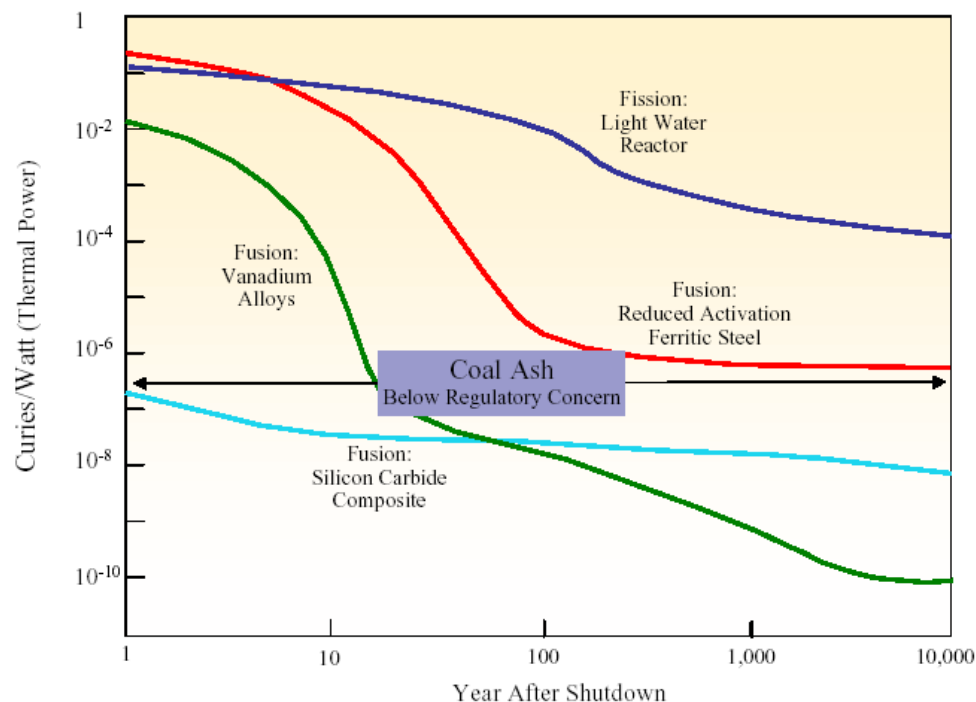
fúziós égés

A plazma hőmérsékletének emelésével a veszteségek mindig nőnek, a fúziós teljesítménynek maximuma van:

- Ha elég kicsik a veszteségek, akkor magától stabil pontba áll be a plazma
- Ha nagyok a veszteségek, nincs önfenntartó reakció.

Nem lehetséges megszaladás.

A plazmában csak kb. **10 mg Trícium** van: teljesen veszélytelen a környezetre. Az egész fúziós erőműben kb. 1 kg Trícium lesz: súlyos baleset esetén sem kell kiüríteni a környéket

A fúziós reakcióban keletkező neutronok magreakciókat váltanak ki a szerkezeti anyagokban: **felaktiválódás**

(Maguk a neutronok 1/2 óra alatt hidrogénné alakulnak)

- Hagyományos (EUROFER) anyagokkal kb. 100 év alatt bomlanak le a radioaktív anyagok
- Fejlettebb anyagokkal minimális radioaktivitás maradna vissza.

A radioaktivitás kezelhető

Tanulmány az első generációs kereskedelmi fúziós reaktorok megvalósításáról:

Power Plant Conceptual Study

4 megoldást tanulmányoztak:

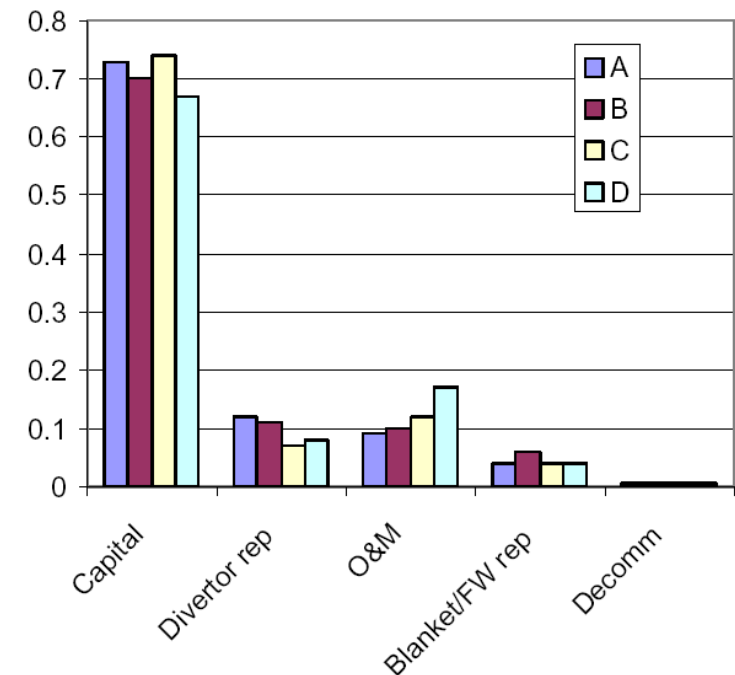
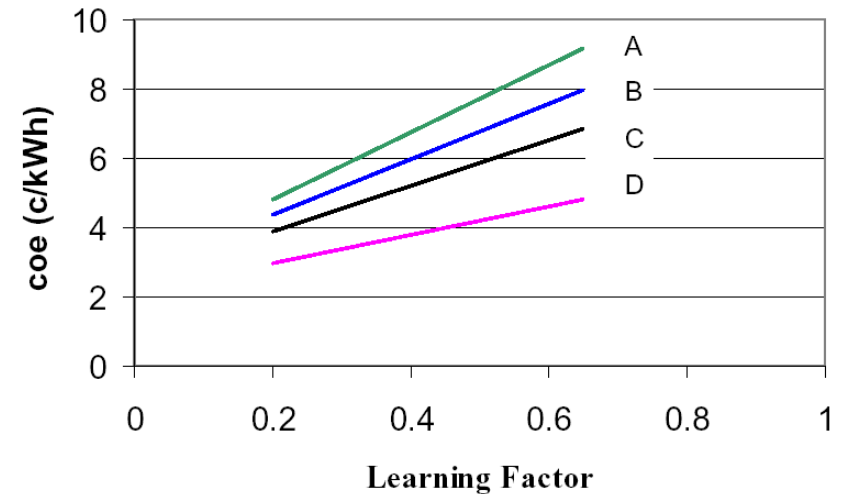
- A-C: Standard technológia különböző hűtési és trícium szaporítási opciókkal
- D: SiC szerkezeti anyagok

A becsült Cost Of Electricity (coe) költségek a 3-9 c/kW tartományba esnek

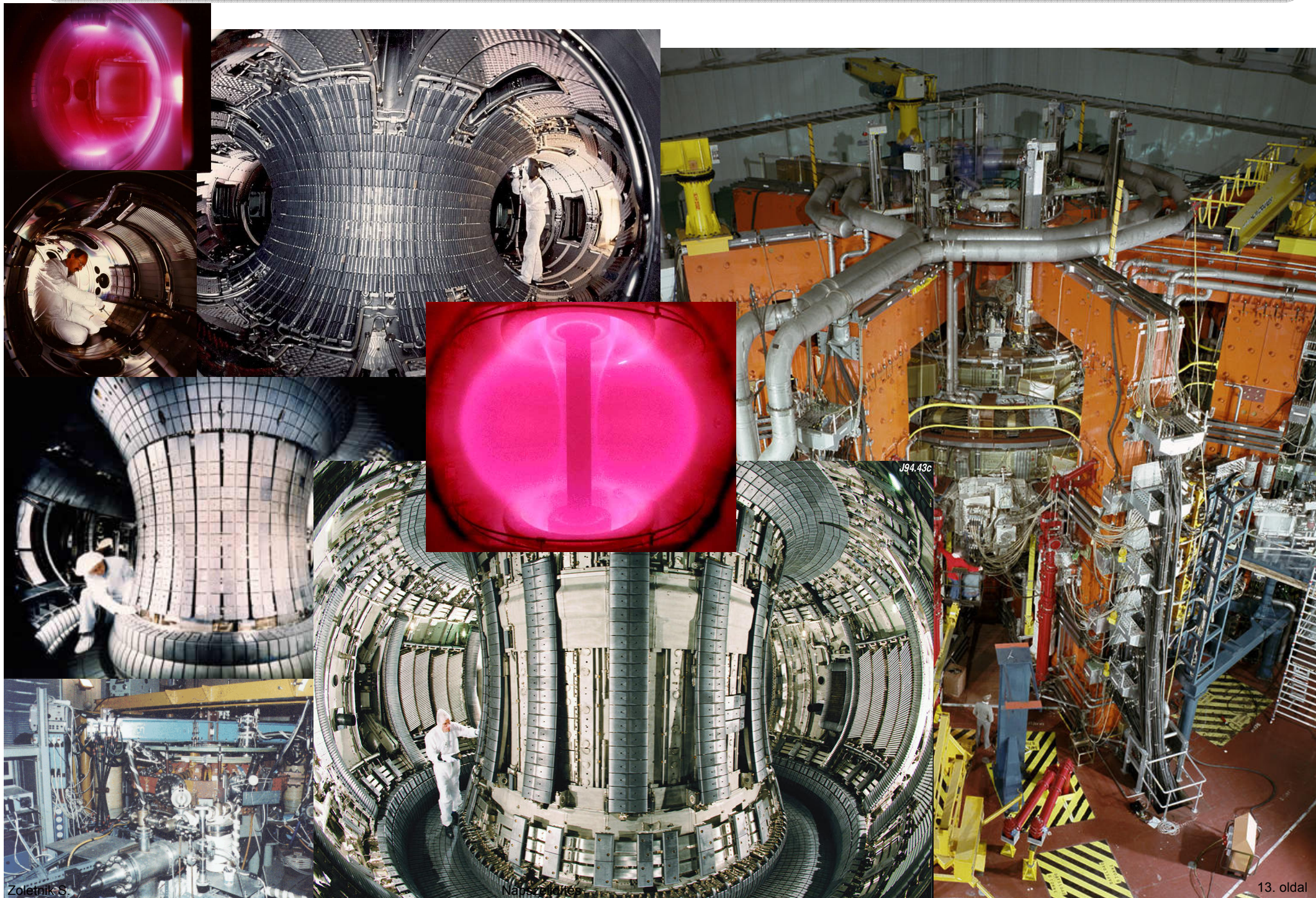
-> versenyképes lehet hosszútávon

A költség 65-75%-a beruházási költség

-> technológiai fejlődés valószínűleg csökkenti

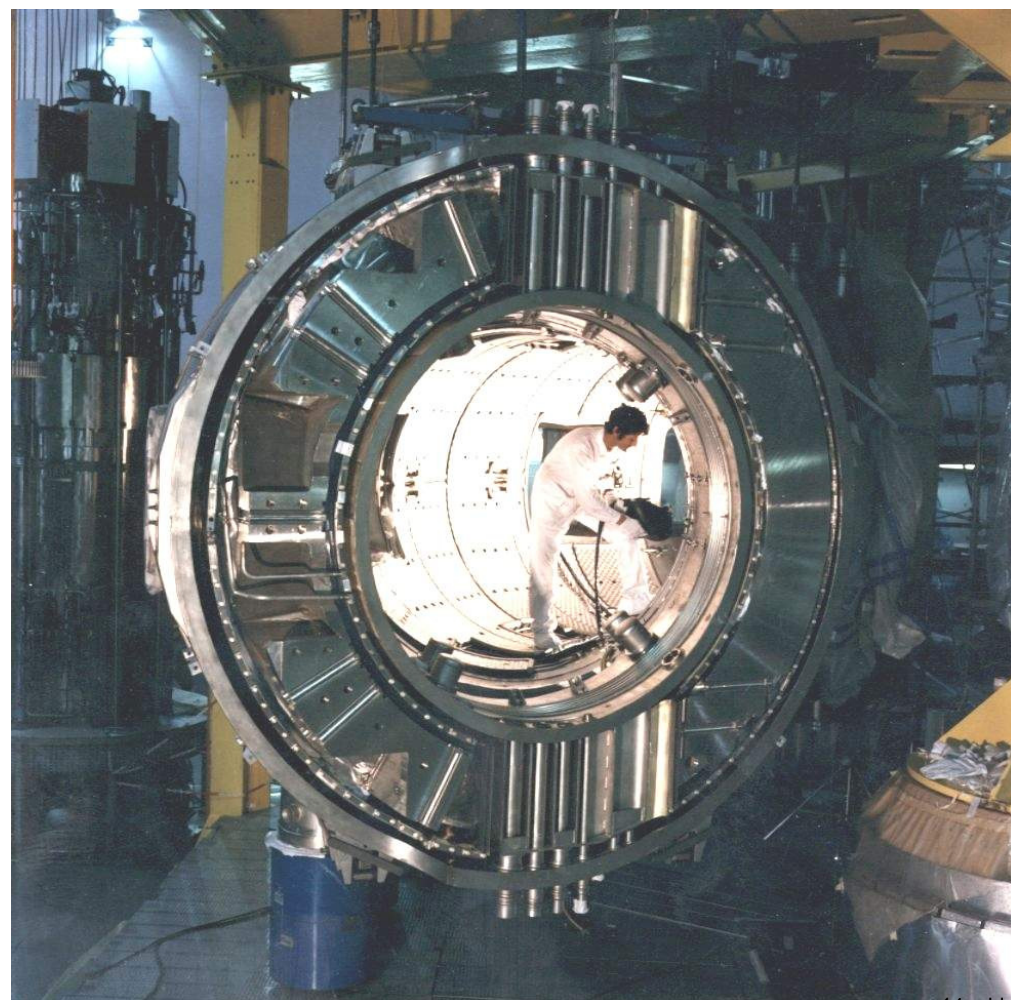
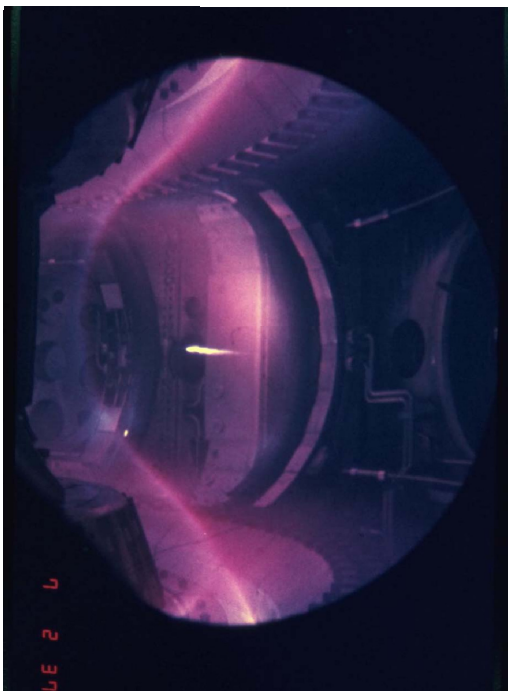
Vákuum: A plazma igen ritka, kb. 1/100000 légköri sűrűségű ezért vákuumrendszer kell

Mágneses tér:

- Legtöbb berendezésen réz tekercs, hatalmas teljesítmény (JET: 800MW)
- Néhány berendezésen szupravezető: kiforrott technika, elhanyagolható teljesítmény

Anyagutánpótlás:

- Gázbeeresztés (nem hatékony)
- Hidrogén jég (pellet) belövés:
 $v = \text{km/s}$, $f = 10\text{Hz}$

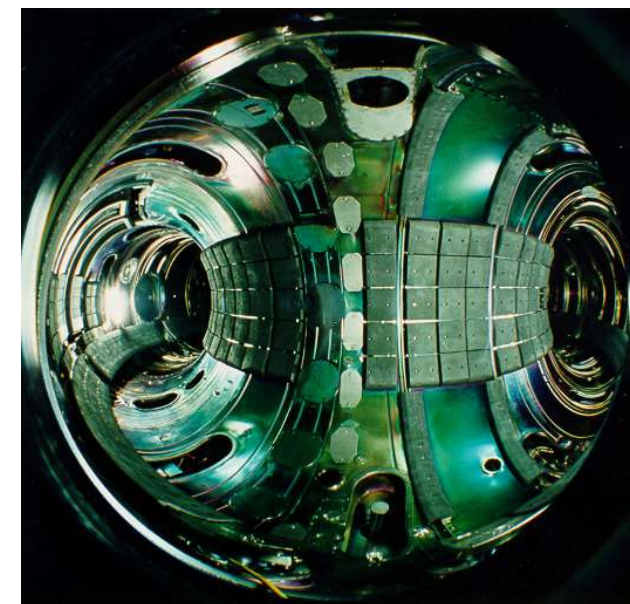
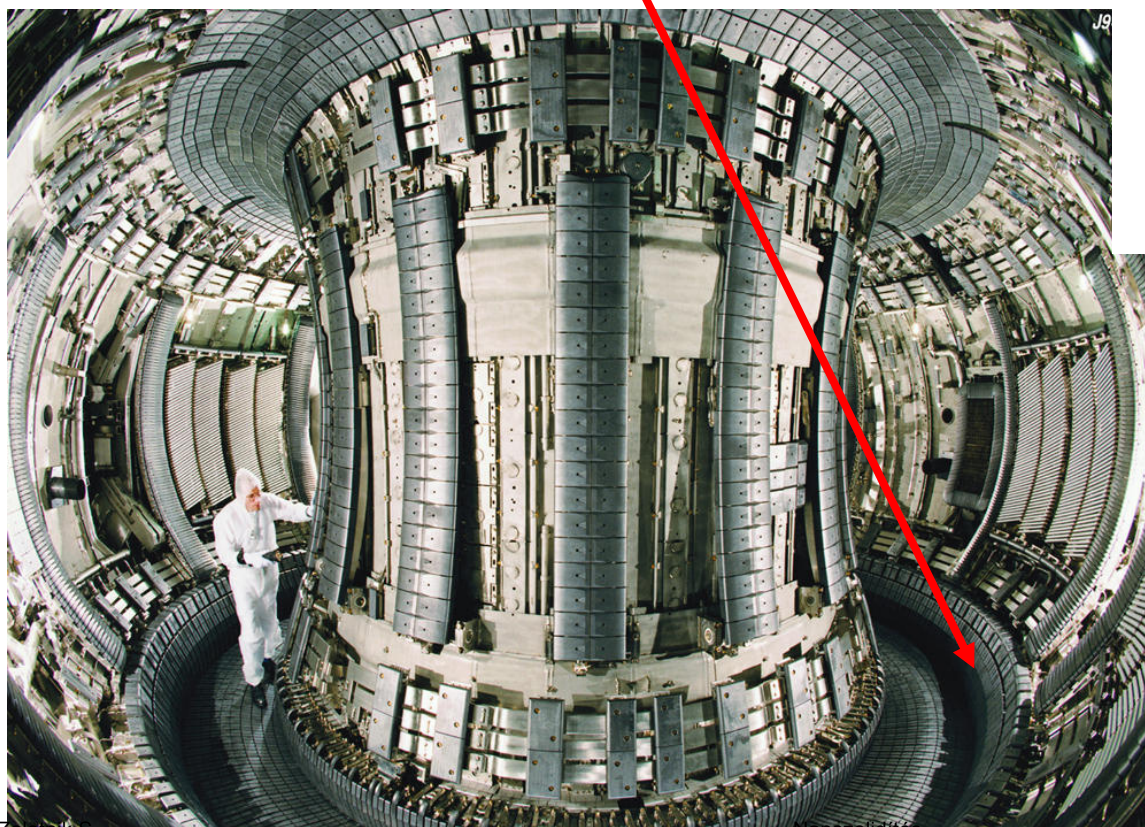
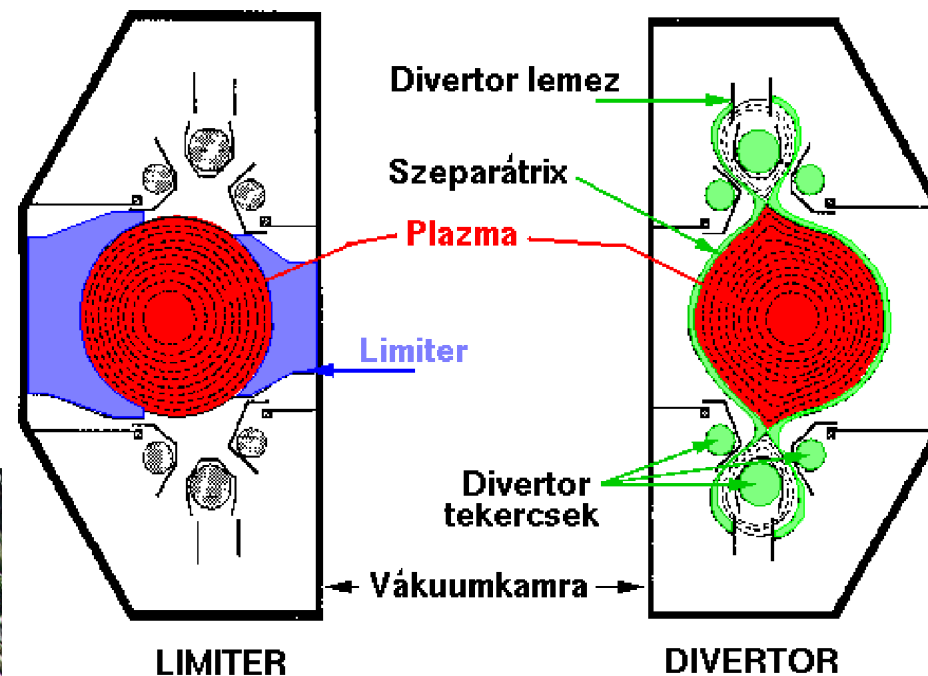

A plazma szélére kijutó részecskék bombázzák a falat amelynek anyaga szennyezi a plazmát.

Kontrollált plazma-fal kölcsönhatás:
divertor

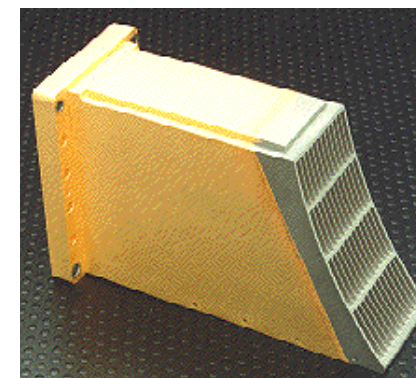
Tipikus hőterhelés $1-100 \text{ MW/m}^2$

Áram (tokamak):

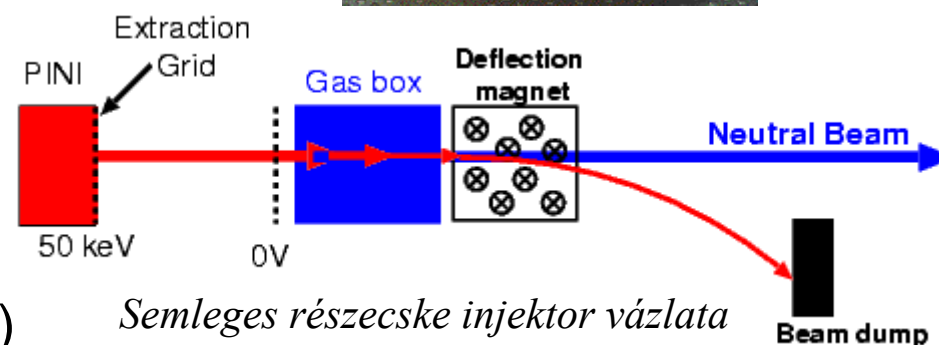
- Induktív áramgerjesztés (csak impulzus <10 sec)
- Mikrohullámú áramhajtás (1 GHz-100 GHz, 1MW)

*Mikrohullámú
(lower hibrid)
antenna*

Fűtés:

- Ohmikus fűtés (kevés a fúzióhoz)
- Semleges részecske (NBI)

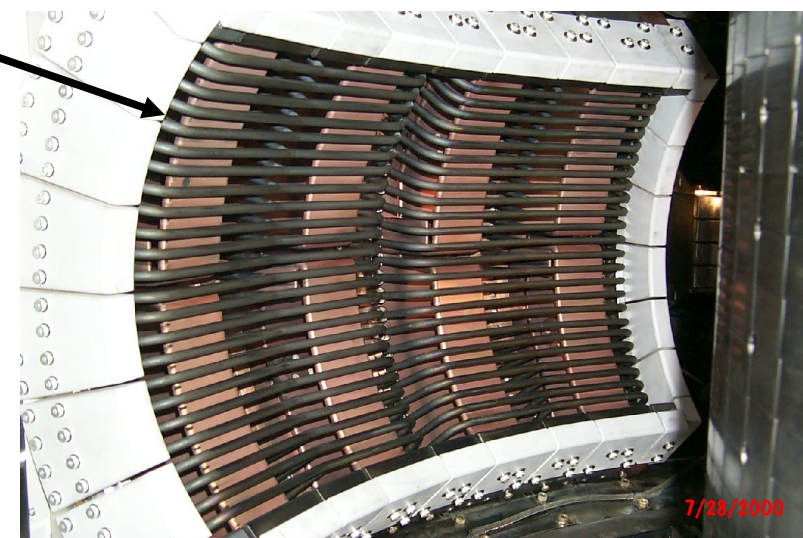
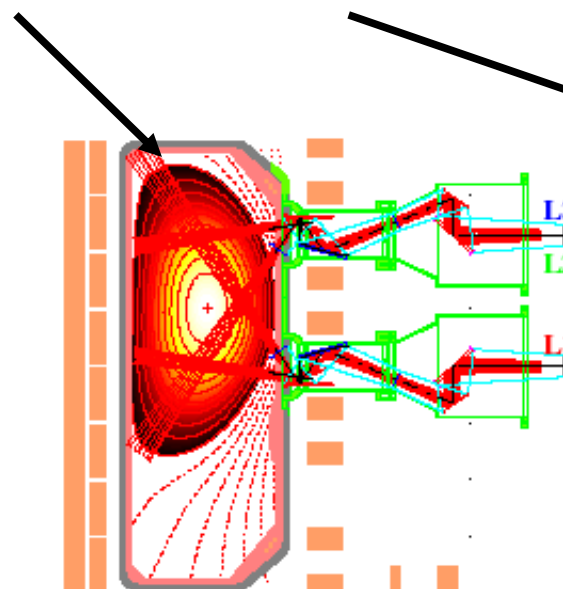

Semleges részecske injektor vázolata

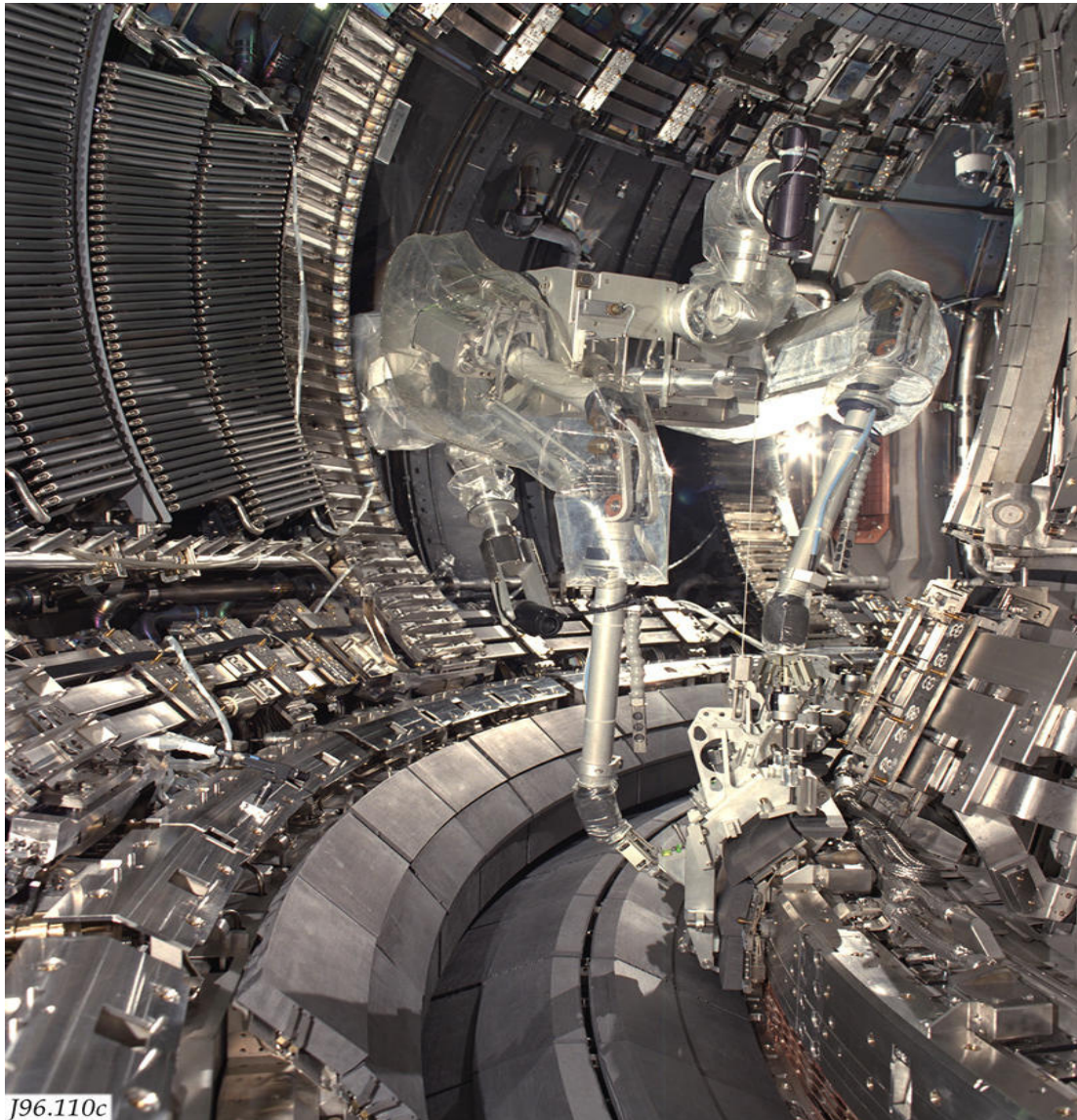
- Ion-ciklotron frekvencia (30 MHz)
- Elektron-ciklotron frekvencia (100GHz)

Teljesítmények:

0.5-10 MW/blokk
< 40 MW/berendezés

A tokamakok nagy része csak D plazmával foglalkozik.
T kompatibilis berendezés: **JET**

T szennyezett környezetben
távvezérelt szerelési
módokat is kipróbáltak.

Divertor szerelés a JET-en

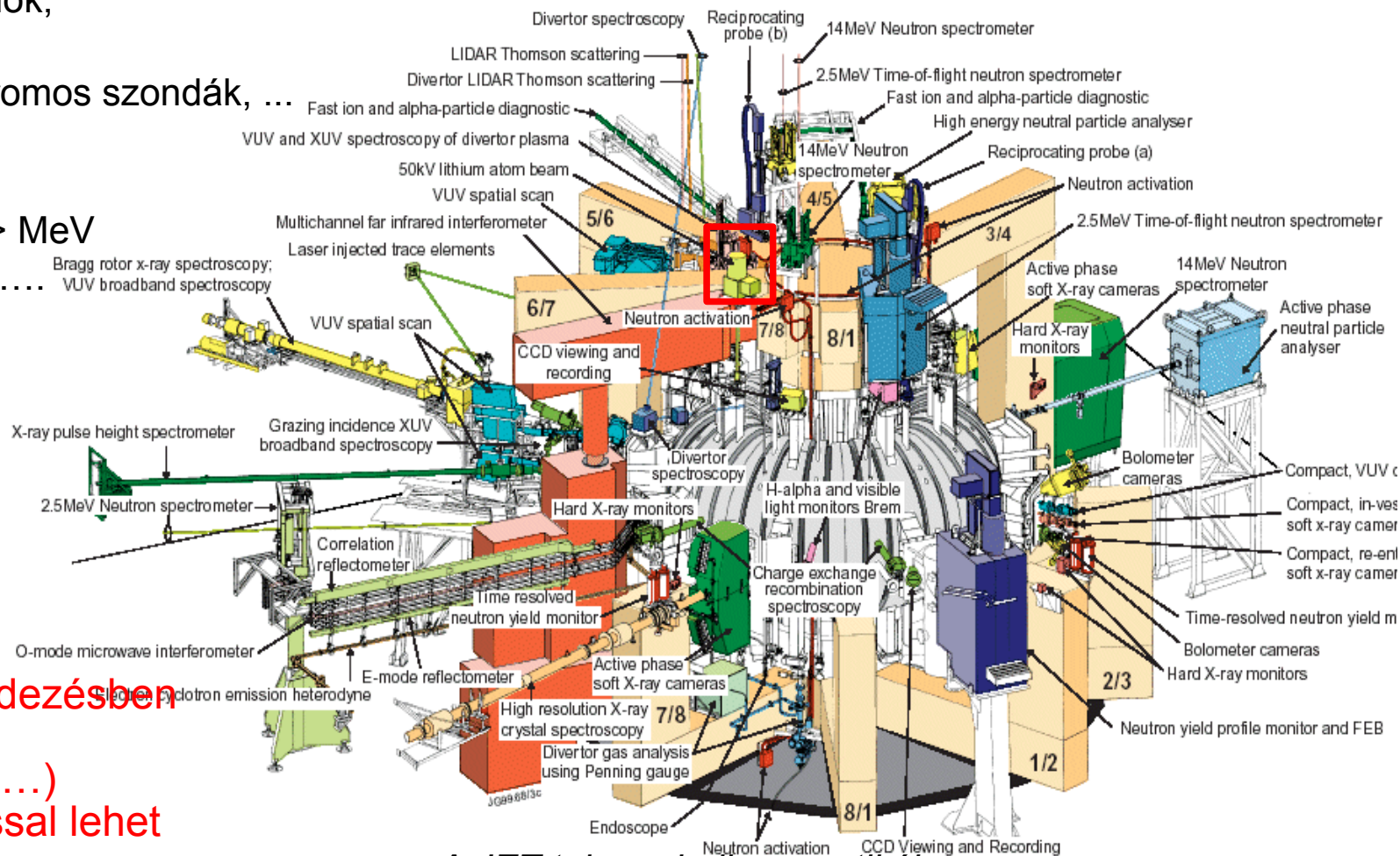

A fúziós kutatások első 20 évében a plazma belsejéről csak igen kevés információ volt. A szokásos fizikai mérőműszerek nem alkalmasak egy 10^8K hőmérsékletű plazmában mérni.

Speciális mérési eljárások kellene: plazmadiagnosztika

Ehhez szinte az egész fizika eszköztárát használjuk:

- Elektromágneses hullámok, sugárzás: 0Hz - MeV
- Mágneses hurkok, elektromos szondák, ...
- Spektroszkópia, lézerek
- Atomnyaláb szondák: termikus $\rightarrow$ MeV
- Részecske analizátorok ....

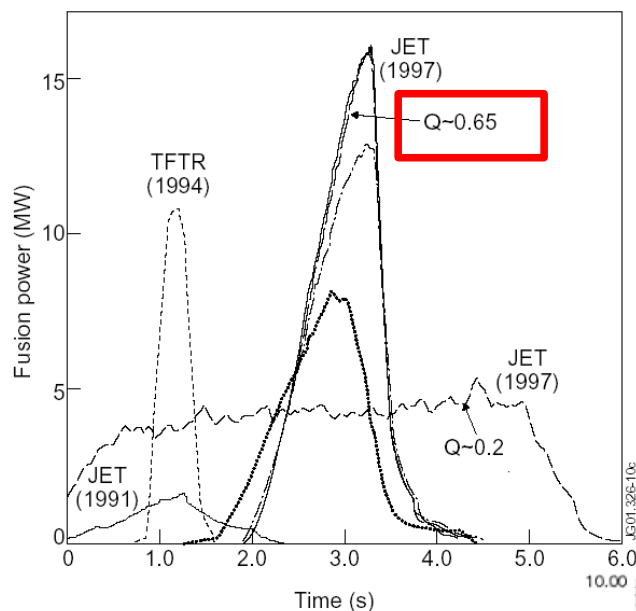
A JET tokamak diagnosztikái.

Piros keretben az RMKI hozzájárulás

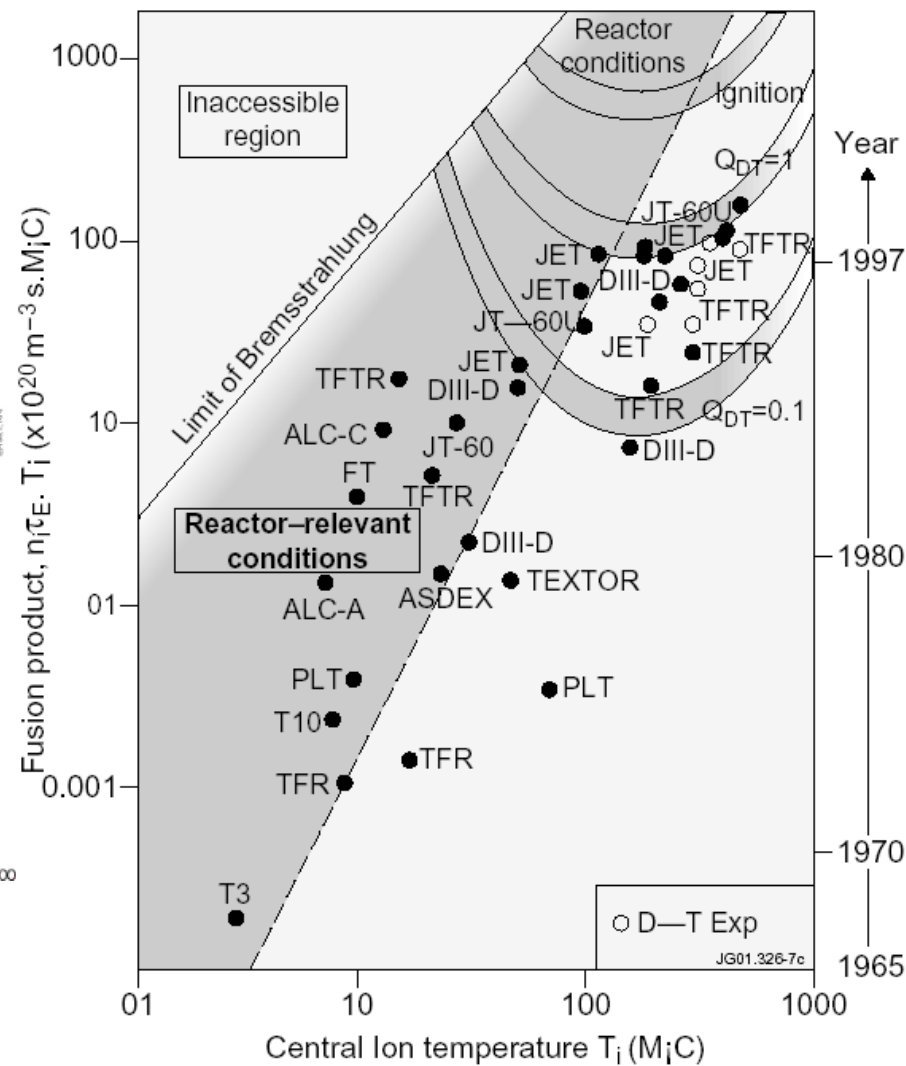
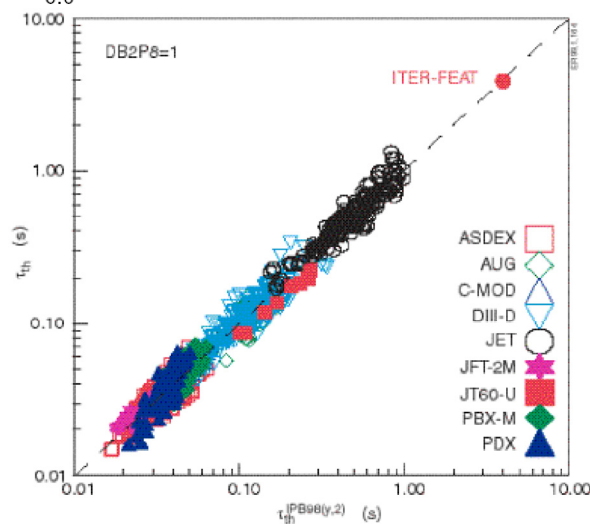
Egy mai modern berendezésben a legtöbb paramétert ($n_e, n_i, T_e, T_i, I_p, Z_{eff}, E, \dots$) tér- és időbeli felbontással lehet mérni.

Hol tartunk ma?

A berendezésekben elért plazmaparaméterek megközelítik a reaktortartományt.

Az elméleti alapokat úgy tűnik értjük
A kísérleteket tudjuk extrapolálni

Amit a mai berendezések nem tudnak:

- Alfa részecse fűtés
- $Q > 1$ energiamérleg
- Trícium termelés Li-ból (tritium breeder)

A reaktorig 1 közbenső lépés kell:

ITER

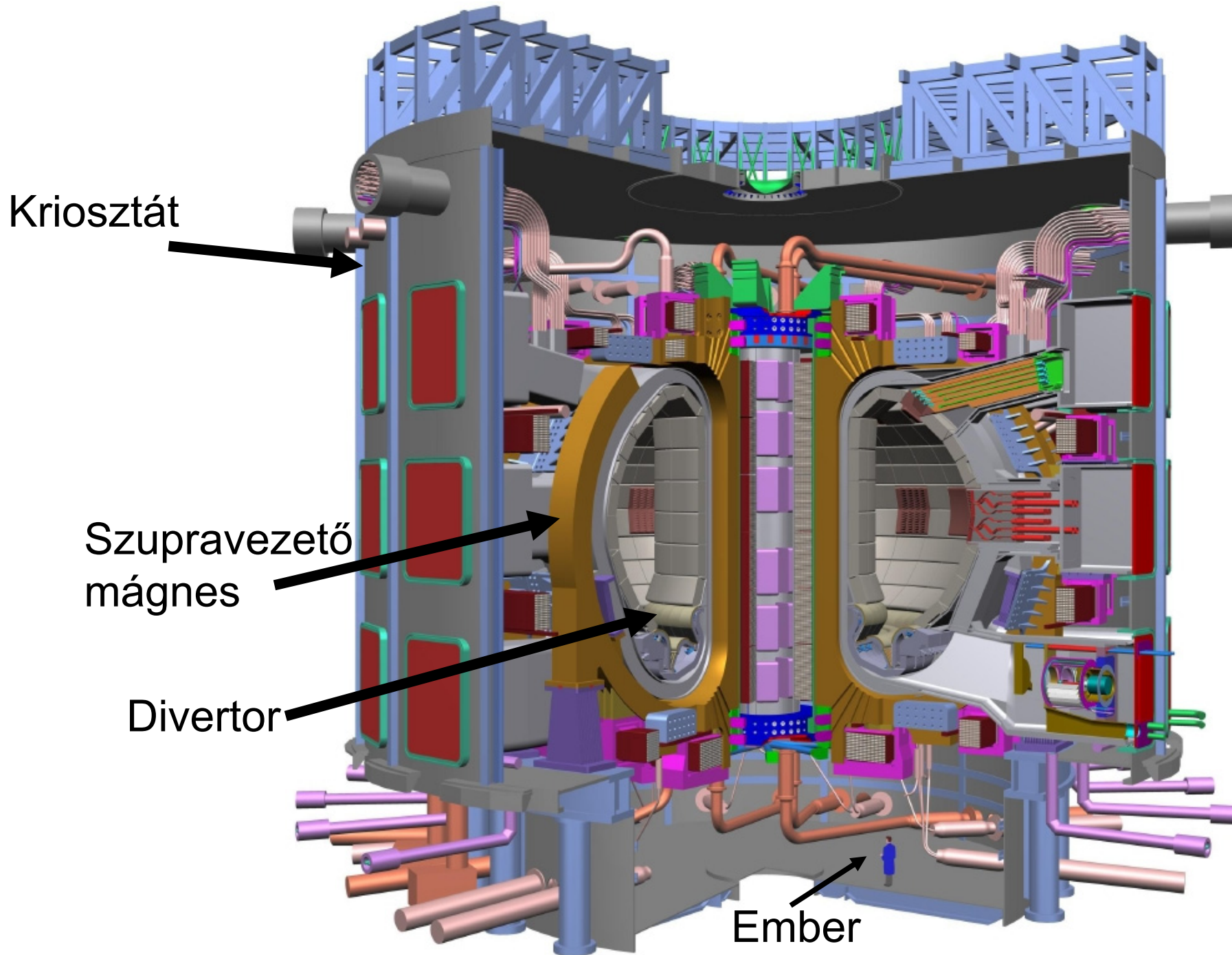
(International Thermonuclear Experimental Reactor)

- EU-Japán-Orosz-USA-Kína-Korea-India projekt
- Mérnöki tervek készen vannak
- Legalább $Q=10$
- Tritium breeder, reaktor divertor, reaktor sugárterhelés
- kb. $4 \cdot 10^9$ EUR, 8 év építés

Bár a fizikában még évtizedekig sok tennivaló lesz, az ITER építésében alapvető a technológia

Az ITER kulcsalkatrészeit megépítették és tesztelték: mágnes, divertor alkatrészek

Az ITER kísérlet helyszíne eldőlt: Cadarache, Franciaország

A jövő:

2005-7 : Feladat elosztás, engedélyezés

2007-2008: Építés megkezdése

2016 : Első plazma

2016-2021: D plazmák, paramétertartomány
feltérképezése

2022-2027: D-T működés, reaktor paraméter
tartomány teszt

2025- DEMO tervezés

2030-2035: DEMO építés

2035: DEMO: az első áramtermelő reaktor(ok)

